

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ไฟเรียกเป็นภาษาสันสกฤตว่า อग्นิ (agni) คำว่า ไฟหรืออग्นิ เป็นชื่อหนึ่งในบรรดาธาตุทั้งหลายที่เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ทุกคนรู้จัก เช่น ดิน น้ำ ลม เป็นต้น ในการดำรงชีวิตประจำวัน บรรดาสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายต่างอาศัยธาตุเหล่านี้ และอาจกล่าวได้ว่าสภาพที่มีชีวิตล้วนประกอบขึ้นด้วยธาตุเหล่านี้รวมตัวกันทำหน้าที่ โดยมีคุณทวิคือความร้อนหนาว เป็นองค์ประกอบที่สำคัญส่วนหนึ่งด้วย

ความร้อนและแสงสว่าง เป็นคุณสมบัติโดย เฉพาะทางธรรมชาติของไฟ ไฟจึงมีอยู่ทุกหนทุกแห่งในจักรวาล รวมทั้งมีอยู่ในตัวคน สัตว์ พืช และน้ำด้วย นอกจากนี้เรายังมีไฟอุปมาชนิดต่าง ๆ เช่น ไฟแห่งความรัก ไฟแห่งความโกรธ ไฟสงคราม เป็นต้น ยิ่งกว่านั้นเมื่อเราพูดถึงคนมีความทะเยอทะยานสูงในการทำงาน เราก็มักเรียกว่า เขาเป็นคนมีไฟแรง เพราะสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าว มีลักษณะ เป็นความร้อนแรง ซึ่งเปรียบได้กับคุณสมบัติของไฟนั่นเอง

ไฟหรืออग्นิ ทำหน้าที่ค่อมมนุษย์และสัตว์ทั้งแ่งที่เป็นคุณและแ่งที่เป็นโทษอย่างมหาศาล ในแ่งที่เป็นคุณ มนุษย์ใช้ไฟเพื่อทำอาหารทุกชนิดให้สุก เพื่อแสงสว่างความอบอุ่นแก่ร่างกาย ตลอดจนช่วยป้องกันอันตรายในยามค่ำคืน เมื่อมนุษย์แตกดับทั้งร่างกายอันนำเกลียดไว้ ไฟก็รับภาระทำความสะอาด โดยการแปร เป็นเถ้าถ่าน ไฟจึงมีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย เราอาจกล่าวได้ว่า ไฟมีฐานะเป็นทั้งบิดา มารดา เพื่อน และญาติสนิทของมนุษย์

อย่างไรก็ตาม แม้ว่า ไฟจะอยู่ในฐานะ บิดา มารดา ดังกล่าวก็เป็นโทษแก่มนุษย์ได้ หากมนุษย์ขาดความรอบคอบต่อไฟแล้ว เขาจะถูกลงโทษโดยการเผาผลาญที่อยู่อาศัย ทรัพย์สิน หรือแม้กระทั่งชีวิตให้พินาศอดวายไป โดยไม่มีเงื่อนไขใด ๆ ทั้งสิ้น ดังที่นายหริศ เรื่องฤทธิ

ผู้สนใจวรรณคดีไทยคนหนึ่ง เขียนไว้ในหนังสือของเขา อย่างน่าฟังตอนหนึ่งว่า

พระอัครนี้ เป็นมิตรที่ทำประโยชน์แก่มิตรที่ไม่ประมาทในพระองค์ แต่ถ้าประมาทไม่รอบคอบ ในพระองค์แล้ว พระองค์ก็จะ เสวยบ้านเรือน และลูกเล็กเด็กอ่อนของเขา เสียสิ้น แม้แต่เศษผ้า ก็ไม่ยอม เหลือไว้ถึงมือมิตรจะให้เศษไม้เสวย พระองค์ก็ไม่ยอมลดละ (ไหม้ทั้งหมด) เพราะเหตุใด? เพราะเหตุที่พระองค์ไม่ชอบคน เหลอนั้นซี¹

นอกจาก ไฟจะ เกี่ยวข้องกับมนุษย์ทั้งในด้านอำนวยความสะดวกและโทษดังกล่าวมาแล้ว มนุษย์ยังนำไฟไปใช้ในกรณีต่าง ๆ ตามความ เชื่อถือของคน เช่น ก่อนจะมีการแข่งขันกีฬา หรือ กรีฑา เราจะเห็นว่าพิธีเปิดการแข่งขันมักจะ เริ่มต้นด้วยการที่นักกีฬาวิ่งถือคบเพลิง หรือไฟ โปรย ๆ สถานที่ที่เตรียมไว้ จากนั้น ก็จะจุดให้ลุกเป็นไฟ ณ แห่งที่เตรียมไว้ ซึ่งหมายถึงการ เชิญไฟ หรืออณิ มา เป็นประธาน หรือสัญลักษณ์แห่งกิจการนี้ และความ เชื่อเกี่ยวกับเรื่องนี้ เข้าใจว่า เป็นต้นกำเนิดของไฟพระฤกษ์ที่พระราชทานในประเทศไทย

วรรณคดีไทยหลาย เรื่อง มีไฟเข้าไปเกี่ยวข้อง เช่น ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงไฟว่า "เทียบยอม คน เสียดสีกัน เข้าดูท่านเผาเทียน เล่นไฟ เมือง สุโขทัยนี้ดังจักแตก"²

ถึงแม้ว่า ข้อความในศิลาจารึกนี้จะกล่าวถึงประ เเพณีที่ส่ง เสริมพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะประเพณีการลอยกระทงก็ตาม แต่ก็ถือว่าไฟได้ เข้าไปมีบทบาทในกิจพิธีนี้

ในวรรณคดีประเภทนิทานของไทยซึ่งมีเค้าโครง เรื่องจากชีวิตจริงในสมัยกรุงศรีอยุธยา ไฟได้มีบทบาทเช่นเดียวกัน เช่น กลอนเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนที่ 41-42 ซึ่งเป็นตอนที่ หลายชุมพลจับเสน่ห์ และนางสร้อยฟ้า กล่าวหานางศรีมาลาว่าลอบ เป็นชู้กับหลายชุมพล จนเกิด เป็นคดีความใหญ่โต สมเด็จพระพันวษาในฐานะที่ทรง เป็นกษัตริย์ได้ตรัส เรียกนางสร้อยฟ้าและ

¹ ตรีศู เรื่องฤกษ์, วรรณคดีไทย เล่ม 1 (พระนคร: โรงพิมพ์เมือง เชียงจุงเจริญ, 2513), หน้า 72.

² ประชุมศิลาจารึกภาค 1, หน้า 3. พระนคร: ม.ป.ท., 2477. (หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระยามุขมนตรี พ.ศ. 2477).

นางศรีมาลามาได้ส่วน เพื่อจะพิพากษาและลงโทษตามอาชญาแผ่นดิน แต่พระองค์ทรงคัดลिन คดีความไต่ยากนัก เพราะผู้ที่เป็นสักขีพยานในเรื่องนี้ได้เสียชีวิตไปหมดแล้ว เพื่อให้การชำระคดี ความ เกิดความบริสุทธิ์และยุติธรรม พระองค์จึงทรงปรึกษา เสนาข้าราชการเกี่ยวกับกฎหมาย ในเรื่องนี้มีบรรดา เสนาข้าราชการกราบทูลพระองค์ว่า เมื่อครั้งที่ขุนแผนหาพระจมีนไวไปฆ่า ในกลางป่าไม่มีใครเห็น แต่คดีสิ้นสุดลงด้วยการดำน้ำถววย ส่วนครั้งนี้แล้วแต่จะเห็นสมควร

๐ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงภพ	ฟังจบ เค้านูล เป็นถ้วนถี่
พระองค์จึงถามศรีมาลาไม่ช้าที	เขยมิ่งนี้จะว่าประการใด
จะต้องหาความจริงด้วยสิ่งสัตย์	หรือจะขัดว่าพิสูจน์นั้นไม่ได้
ภูเห็นดีแต่น้ำกับไฟ	นั่นแลจะได้ เห็นจริงจัง

ฝ่ายนางศรีมาลากราบทูลว่า

๐ ข้าแต่พระองค์ดำรงวัง	หม่อมฉันหวังตั้งจิตคิดลุยไฟ
แม่แพ่แก่ข้างนางสร้อยฟ้า	จะประหารชีวาให้ด้กษัย
ทำชั่วแล้วตัวจะอยู่ไย	<u>ขอลุยไฟให้เห็นประจักษ์ตา</u> ³

ในที่สุด สมเด็จพระพันวษาก็ทรงเห็นตามคำกราบทูลของนางศรีมาลาว่า จะลุยไฟ เพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ แล้วครัสสั่งให้ชุดรางไฟ (หลุมสำหรับก่อไฟ) เป็นการด่วน และพิธี เติน ลุยไฟของนางสร้อยฟ้าและศรีมาลา ได้เริ่มขึ้นดังนี้

๐ ครานั้นสร้อยฟ้าศรีมาลา	ไต่ยินครัสสั่งมาไม่ช้าได้
เข้าคนละข้างหัวรางไฟ	ถววยบังคมไปมิได้ช้า
เขาโบกพัดพัดไฟให้ถ่านแดง	นางสร้อยฟ้าแสดย เป็นหนักหนา
ศรีมาลา เพราะหริ่มยืมแยมมา	บังคมแล้วโคลคลา เข้ารางไฟ
ลีลาศดังราช เหมหงส์	เยื้องย่าง เทียบบลงหาร้อนไม่
นางมิได้หวาดหวั่นพรันฤทัย	ลุยมาลุยไปได้สามที
เทวดารักษาศด้วยความสัตย์	พระพายพัดชัคอยู่ เรือยวี
ต้องนางอย่างทิพวารี	เสียงคนชมมีไปทั้งกอง

³ เสภา เรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ พิมพ์ครั้งที่ 14 (พระนคร: สำนักพิมพ์ศิลปบรรณาการ, 2513), หน้า 1032.

๐ สร้อยฟ้ากระดากอยู่ปากราง
ให้ครั้นคร้ามกลัวไฟจะไหม้พอง
เหยียบไฟลงได้สองสามก้าว
โจนจากรางไฟมิได้ช้า
อีโหม เข้าคร่ำพาลากถู
ผู้คนฉาวฉ่าฮาก้องไป

เปลวไฟร้อนนางอินจกจ้อง
แข็งใจ เขื่องย่องชมชานมา
ตัวลั่นท้าวท้าวไหม้ดินฉ่า
อีลิ่ง เอ่ยร้อนทว่าจะขาดใจ
ดินแดง เป็นลูกหุญ เจียวข้าไหว
พระหมื่นไวยชบพันตัวสิ้นมา⁴

ในที่สุดสมเด็จพระพันวษาก็สามารถหาตัวผู้บริสุทธิ์ และไม่บริสุทธิ์ได้ ด้วยการเดินลุยไฟ ดังกล่าวมาแล้ว

ในวรรณคดีสันสกฤต ไฟหรือพระอัคนี มีอิทธิพลต่อความรู้สึคนึกคิดของอินเดียในสมัยโบราณมาก ชาวอารยันนอกจากจะใช้ไฟในชีวิตประจำวันแล้ว ยังถือว่าไฟเป็นศูนย์กลางของโลก หรือพิธีกรรมทางศาสนา โดยเชื่อว่า พระอัคนีนั้นศักดิ์สิทธิ์ บริสุทธิ์ ตลอดจนสามารถปิด เป่ามลทิน หรือบายทั้งปวงของมนุษย์ออกได้ ฉะนั้น กิจกรรมแทบทุกอย่าง จึงมักจะมีไฟเข้ามามีบทบาท เกี่ยวข้องอยู่เสมอ ในที่สุด ไฟได้กลายเป็นพยานในกิจกรรมต่าง ๆ หรือแม้กระทั่ง เป็นตุลาการ ในกรณีพิพาทต่าง ๆ เช่น กรณีพระรามและนางสีดา ในคัมภีร์มหากาพย์และรามายณะไฟหรือพระอัคนีมีส่วนในการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของนางสีดา โดยการเดินลุยไฟ และหลังจากที่ได้มีการเดินลุยไฟแล้ว พระราม เกิดความมั่นใจและรับนางสีดาเป็นชายาคู่ไป⁵

ยิ่งกว่านั้น ในการสู้รบกับข้าศึกศัตรู ก็ได้มีการบูชาบวงสรวงขอความช่วยเหลือจาก พระอัคนี เพื่อให้ได้รับชัยชนะ เช่น ตอนที่ขุนราชนิให้ยุพราชออกต่อสู้ศัตรู ในเรื่องรามายณะของอินเดียนั้นเช่นเดียวกัน ก็ได้มีการบวงสรวงพระอัคนีก่อน เพราะการบูชาพระอัคนีถือว่าเป็นยอดแห่งการบูชาทั้งปวง และพระอัคนีสามารถบันดาลให้ผู้บวงสรวงได้รับความสำเร็จตามปรารถนา ดังพระราชนิพนธ์ เรื่องลิลิตนารายณ์สิบปาง ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1036.

⁵ MBh. R. III. 290

R. VI. 116. 1-36

ดูรายละเอียดในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 118-124 ตามลำดับ

ทรงพระราชนิพนธ์คอนหนึ่ง เป็นโคลงสี่ว่า

o พระอัคนีโทครล้ำ	เลิศยัญ
ซึ่ง เมื่อกระทำแล้ว	สัมฤทธิ์
ก็ ด้รตจากสวรรค	เพื่อชี
อีกพระ เพลิงประสิทธิ์	ศิลป์สร
o จิงจรโคจรถคั่น	เมฆา
แฝงอยู่ในกลีบ เมฆ	เหมาะหมั้น
จิงแผลงซึ่งศรอา-	ค ณะศาสตร์
ด้องศักรูที่นั่น	สะดวงคยา ⁶

ในพระพุทธศาสนาได้ยอมรับว่า การบูชาไฟของพวกพราหมณ์ในสมัยพระ เวทนั้นมีความสำคัญและถือว่าเป็นประมุข (ยอด) แห่งการบูชาอื่นใด ดังข้อความคอนหนึ่งในคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า "อคคิหุคค มุขา ยัญญา . . ."⁷ แปลความว่า ยัญพิธีคือการบูชาไฟเป็นยอดแห่งการบูชาทั้งปวง

ความ เชื่อของชาวอารยันที่ว่า ไฟเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บริสุทธิ์และทำให้ผู้อื่นบริสุทธิ์ ได้มีความสำคัญมาก นอกจากในชีวิตประจำวันแล้ว ไฟยังเป็นศูนย์กลางของพิธีกรรมทางศาสนา จนในที่สุด ได้กลายเป็นเทพเจ้าแห่งไฟผู้ทรงมหิทธานุภาพและเป็น เทพสูงสุดของสวรรค์และโลก อีกองค์หนึ่งในสมัยพระ เวท

ครั้นต่อมา ในสมัยมหากาพย์และปุราณะซึ่งหมายถึงช่วงระยะเวลาการประพันธ์คัมภีร์มหากาพย์ รามายณะ และคัมภีร์ปุราณะฉบับต่าง ๆ* แนวคิดเกี่ยวกับสถานภาพของพระอัคนีในสมัยพระ เวทที่ว่า "พระอัคนีเป็น เทพสูงสุดและทรงมหิทธานุภาพของสวรรค์และโลก" ได้ลดความสำคัญลงไป แต่พระอัคนีกลับมีบทบาทที่เด่นและสำคัญในด้าน เป็นพยานกิจกรรมของโลก รวมทั้ง เป็นตุลาการในกรณีพิพาทต่าง ๆ ของมนุษย์อีกด้วย แนวคิดดังกล่าวอาจมีปัจจัยอย่างไร

⁶ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ลิลิตนารายณ์สิบปาง (พระนคร: โรงพิมพ์บรรณาคาร, 2516), หน้า 332.

⁷ ม.ม. 13/611/556.

* คัมภีร์รามายณะ และมหากาพย์ มีช่วงระยะเวลาการแต่งระหว่าง 800-200 ปีก่อนคริสต์ศักราช ส่วนคัมภีร์ปุราณะ อยู่ในช่วงเวลา 200 ปีก่อนคริสต์ศักราช จนถึงคริสต์ศักราช 500 (Iyer, 1977:27,37)

อย่างหนึ่ง เป็นเหตุให้มีการ เปลี่ยนแปรไป

อนึ่ง ประเทศไทย นอกจากจะได้รับอิทธิพลทางศาสนาและวัฒนธรรมในด้านอื่น ๆ แล้ว แนวคิดเรื่องไฟในวรรณคดีสันสกฤตในด้านพิธีกรรมบางอย่าง เช่น พระราชพิธีจุดเทียนชัยหรือที่เรียกว่า ไฟฟ้า นั้น ก็คงถือคติมาจากพวกพราหมณ์ของอินเดีย⁸ และในวรรณคดีไทย เช่น เสภา เรื่องขุนช้างขุนแผน เป็นต้น ไฟ ได้เข้าไปมีบทบาทในฐานะ เป็นผู้พิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตัวละคร คือนางสร้อยฟ้า และนางศรีมาลา

จากที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ ทำให้ผู้วิจัย เกิดความสนใจ ใคร่ที่จะศึกษาและวิเคราะห์ เรื่องราวพระอัคนีในวรรณคดีสันสกฤตอัน เป็นแหล่งที่มาดั้งเดิม เพื่อความกระจ่างแจ้งยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์และขอบ เขตของการวิจัย

วิทยานิพนธ์นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมและศึกษา เชิงวิเคราะห์ เรื่องพระอัคนีใน วรรณคดีสันสกฤต โดยจะศึกษาค้นคว้าในส่วนที่เป็นประวัติความเป็นมา ความหมาย และที่มาของ ศัพท์ว่าอัคนี รูปลักษณะ ครอบครว สถานภาพ และบทบาท ตลอดจนความสัมพันธ์ของพระอัคนีที่มี ต่อ เทพองค์อื่นในสมัยพระ เวท โดยกำหนดขอบ เขตของการวิจัยว่า จะศึกษาจากข้อมูลชั้นต้น คือ วรรณคดีสันสกฤตตั้งแต่สมัยพระ เวทมาจนถึงสมัยมหากาพย์ และปุราณะ

วิธีดำเนินการวิจัย

เนื่องจากวิทยานิพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อรวบรวมและศึกษา เชิงวิเคราะห์ เรื่องพระอัคนี ในวรรณคดีสันสกฤต ฉะนั้น ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาจึงได้แก่ คัมภีร์พระ เวท พราหมณะ มหาภารตะ รามายณะ และคัมภีร์ปุราณะ เล่มต่าง ๆ เช่น วิษณุปุราณะ ภาคเวตปุราณะ อัคนีปุราณะ และ มารกัณเฑยปุราณะ เป็นต้น

⁸ส. หลายน้อย, อมบุษยนิยาย (พระนคร: โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนรวมสาส์น, 2520),

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้ใช้คำราชาศัพท์ในภาษาสันสกฤตที่มีผู้แปลหรือเรียบเรียงเป็นภาษาไทย และภาษาอังกฤษ เช่น คัมภีร์พฤตทเวตคา หนังสือนิชฌฎและนิรุกตะ และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นข้อมูลในการวิจัยอีกส่วนหนึ่ง

สำหรับข้อมูลที่เป็นภาษาสันสกฤต ผู้วิจัยจะเริ่มด้วยการแปลเป็นภาษาไทย ในลักษณะการแปลเอาความ จากนั้นได้ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลแล้วเรียบเรียงเป็นภาษาไทย ข้อความหรือคำภาษาสันสกฤตบางตอน เมื่อแปลเป็นภาษาไทยแล้ว อาจสื่อความหมายไม่ชัดเจน หรือไม่เหมาะสม ผู้วิจัยจะใช้วิธีทับศัพท์ และแปลเป็นภาษาไทยไว้ด้วย เช่น พระอัคนีเป็นคโมตัน (tamohan) ผู้ฆ่าหรือผู้ทำลายความมืด เป็นต้น

ในการอ้างอิงหลักฐานที่เป็นภาษาสันสกฤต ถ้าเห็นว่าคนใดมีความจำเป็นที่จะขาดเสียมิได้ ผู้วิจัยจะยกข้อความ เป็นภาษาสันสกฤต โดยใช้อักษรโรมันในการปริวรรตไว้ในเชิงอรรถของวิทยานิพนธ์ และถ้าหากข้อความ เป็นภาษาสันสกฤตคนใด มีความยาวมาก ไม่สามารถอ้างอิงไว้ในเชิงอรรถได้ผู้วิจัยจะยกข้อความนั้น ๆ ไปไว้ในภาคผนวกของวิทยานิพนธ์ตามความเหมาะสม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

ผู้วิจัยคาดว่า วิทยานิพนธ์นี้จะให้ความรู้เรื่องพระอัคนีในคติของอินเดียโบราณในด้านประวัติความเป็นมา ที่มา ความหมายของศัพท์ อคฺนิ รูปลักษณะ ครอบครัวยุค สถานภาพ และบทบาท ตลอดจนความสัมพันธ์ของพระอัคนีที่มีต่อเทพองค์อื่นในสมัยพระเวทและวิวัฒนาการของแนวคิดเกี่ยวกับพระอัคนีในสมัยมหากาพย์ และปุราณะ นอกจากนี้ยังเป็นขยายความรู้เรื่องพระอัคนีในวรรณคดีไทยอีกทางหนึ่งด้วย

พระอัครมเหสี สลักอินเค็ชไต สลักด้วยไม้

พระอัครมเหสี รูปภาพที่ 1.

จากหนังสือ

ส. หลายน้อย, อมบุษยนียาย (พระนคร: โรงพิมพ์ทางทูตส่วนรวมสาส์น, 2520).

หน้า 79.